

A palesztinai arabok a cionizmus főárama gondolkodásában

David Ben-Gurion és Chaim Weizmann
a palesztinai zsidó-arab együttélésről, 1917–1947

Az Israel Zangwill nyomán elhíresült szlogen, miszerint Palesztinát, „egy nép nélküli földet” („a land without a people”) a zsidóknak, „egy föld nélküli népnek” („for a people without a land”) kellene átengedni: közismert cionista toposz.¹ Noha e vélekedésről már jóval Izrael Állam létrehozása előtt kiderült, hogy teljességgel alaptalan, mégis sokáig tartotta – s részben mind a mai napig tartja – magát a vulgárcionista gondolkodásban. A jelen tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy bár e toposznak számottevő befolyása volt a cionizmus egyes támogatóinak Palesztina zsidó benépesítésével kapcsolatos hozzáállására, ami a cionista mozgalom és azon belül a jisuv (a két világháború közötti palesztinai zsidó közösség) elitjét illeti, főbb képviselői a kezdetektől – legkésőbb az oszmán fennhatóság megszűnésétől – komoly figyelmet fordítottak a palesztinai arabok jelenléte és a zsidó-arab együttélés kérdéseire.

Az államalapítás előtti három évtizedben a cionista eliten belül különböző elgondolások léteztek a palesztinai arabok aktuális és eljövendő hely(zet)éről; a jisuv főbb politikai irányzatai az „arabkérdésben” elfoglalt pozíciójuk alapján (is) határozottan elkülönöződtek egymástól. Az egyik póluson a héber humanisták csoportja helyezkedett el, akik kétnemzetiségű (binacionális) államban gondolkodtak. A másikon a radikális zsidó nacionalisták vagy szeparatisták – a későbbi revizionisták – álltak. A főáramot, azaz a nagy többséget ugyanakkor a politikai vagy etatista cionisták sokszínű irányzata képviselte. A cikkben a mainstream palesztinai cionizmus két vezéralakja – főteoretikusa és politikusa (majd államalapítója) –, a szociáldemokrata David Ben-Gurion és a liberális Chaim Weizmann nézeteit tekintjük át, vagyis

azt, hogyan változott-formálódott a palesztinai arabokkal kapcsolatos attitűd a jisuv közvéleményének többségében, az 1917 és 1942 közötti negyedszázadban.

A cionizmus és a palesztinai arabok

A cionizmus – amely zsidó nacionalista és/vagy emancipációs politikai mozgalomként határozható meg – történetének kezdeti szakaszában többféle törésvonal mentén bomlott irányzatokra. Az egyik fontos rendezőelv – aminek később elhatározó gyakorlati-politikai következményei voltak a cionista eszme megvalósulásának módjára – az őshonos palesztinai (túlnyomórészt arab) lakossággal kapcsolatos attitűd volt. A jisuv időszakában, e tekintetben, három fő irányvonal különíthető el. Az egyik a jeruzsálemi értelmiségiekből – jelesen a *Héber Egyetem* alapítóiból – a húszas évek közepén kiformalódott baloldali, héber humanista irányzat, amely a „kulturális cionista” Ahad Ha’am szellemi örökségét fölállalva és folytatva, az arabok és zsidók egyenjogúságán alapuló, binacionális államiságban gondolkodott. A politikai szcéná másik oldalán elhelyezkedő szeparatista/revizionista cionisták csoportjának vezető teoretikusa Vlagyimir Zeev Zsabotyinszkij, intézményi képvisellete pedig a *Revizionista Párt* volt. Zsabotyinszkij a palesztinai arab–zsidó viszonyról vallott nézeteit 1923-ban publikált írásaiban fogalmazta meg. *Kir habarzel*, azaz *vasfal-* vagy *vaskerítés-*formulájának és narratívájának kiindulópontja: az arabok és a zsidók között *nem jöhet létre önkéntes megállapodás* Palesztinában.² Zsabotyinszkij nem tagadta a palesztinai arabok „nemzetképességét” (meghaladva e tekintetben a Balfour-nyilatkozatot, amely a palesztinai „nem zsidó” lakosságnak csupán polgári és vallási jogait ismerte el, szemben a zsidók „nemzeti otthon” létesítésére formált igényének elismerésével), ám úgy vélte, naiv minden olyan elképzelés, amely szerint bármely arab vezetés önként elfogad(hat)ná zsidó többség kialakulását Palesztinában. Szerinte, mivel a konfliktus feloldhatatlan, az egyetlen megoldás a két nép szeparációja, radikális elkülönülése/elkülönítése, egy (szimbolikus) *vaskerítés* létesítésével.

3) Mármost a kétnemzetiségű állam ideá(1)jának és a vaskerítés ideológiájának pólusai között alakult ki a jisuv etatista – azaz az önálló (nemzet)államiság megteremtésének prioritását valló (s ennek érdekében kellően pragmatikus, taktikai engedményekre is kész) táborának szellemi mozgástere.

A főáramú cionista vezetés diskurzusát tehát e kérdésben a vázolt két markáns, ellentétes elképzelés határolta. Előre kell bocsátanunk: az etatista oldal nézetei, ellentétben az egyértelmű elvek mentén megformálódott szeparatista-revizionista, illetve binacionalista ideákkal, sokkal kevésbé voltak konzisztensnek. E politikai közösség egyes tagjai – a húszas évek elején és a harmincas évek derekán – jelentősen másként gondoltak a palesztinai (és a Palesztinán kívüli) arabok és zsidók kapcsolatáról. Mindazonáltal, a mainstream irányzatnak azok a pillérei, amelyek később – így az első arab–izraeli háború során, majd azt követően – a palesztinai arab kisebbséget érintő, többségi cionista közgondolkodás alapját adták, ebben az időszakban rögzültek. Ahhoz, hogy körbejárjuk, hogy a Balfour-nyilatkozat (1917) és a Biltmore-program (1942) közé eső negyedszázadban milyen karakteres elképzelések láttak napvilágot a jisuv területén élő arab lakosság helyzetéről, az alábbiakban David Ben-Gurion és Chaim Weizmann arabkérdésben tett megnyilatkozásait vesszük alapul: a palesztinai mandátum jövőjének kérdése s vele a cionizmus és a palesztinai arab nacionalizmus viszonya, nézetünk szerint, ebben az időszakban dőlt el.

A mainstream cionizmus és az arabkérdés

Michael Brecher kanadai politikatudós a politikai cionizmuson belüli legmarkánsabb elképzeléseket az arabkérdéssel kapcsolatban – az államiságot megelőző időszakban – három meghatározó személyiség köré csoportosítja. Eszerint, beszélhetünk „ben-gurionizmusról”, „weizmannizmusról” és a Moshe Sharett által képviselt – Chaim Weizmann „általános cionista” szellemiségéből fakadó, de később attól elkülönült – irányzatról („sharettizmus”).³ Ha a politikai cionizmus ideológiailag sokszínű táborának elképzeléseit a palesztinai arabok jelenlétéről, a zsidók és arabok lehetséges kapcsolatáról – Brechert követve – vizsgáljuk, David Ben-Gurionnak, a jisuv politikai vezetőjének, és Chaim Weizmannnak, Izrael későbbi miniszterelnökének, a palesztinai zsidó közösség „főtárgyalójának”, majd az állam első elnökének nézetei mély betekintést nyújtanak a kérdésbe.

E nézetek kritikai vizsgálata azért is fontos, mert a cionizmus történetét feldolgozó munkák kevés figyelmet szentelnek a cionista mozgalom és a palesztinai arabok korabeli kapcsolatának. Számos történeti elemzés az említett toposzból indul ki, miszerint a cionizmus *ignorálta*

az *arabkérdést*. E vélelem azonban, tehát hogy a jisuv establishmentje az államalapítást megelőzően ne számolt volna a palesztinai arabok jelenlétével, nem állja meg a helyét. A kérdésről élénk belső viták folytak, amelyek nyomán kiformalódtak a cionista elgondolásnak azok az alapmotívumai, amelyek hosszú távra meghatározták az arabkérdésben kiformalódott „konszenzust”. E motívumok a következők: 1) a cionista politikai célok elérése érdekében a jisuvnak kellő gazdasági és katonai potenciált kell kiépítenie; 2) arab szövetség helyett ki kell alakítani (meg kell őrizni) a cionista projektum nagyhatalmi támogatottságát; 3) el kell utasítani bármilyen, az arab nemzetet belüli vagy attól elkülönülő, önálló palesztinai arab nemzeti elkülönülés létjogosultságát; 4) képviselni és hangsúlyozni kell a cionizmus civilizációs küldetését a régióban; 5) elkülönült/elkülönített (szegregált) gazdasági, kulturális és szociális fejlődésre kell törekedni, s azt az új (a diaszpórán kívüli) zsidó élet reneszánszának alapjává kell tenni.⁴

A vizsgált időszakban négy olyan eseménysort emelhetünk ki, amelyek az „arabkérdésről” alkotott többségi cionista álláspontra különleges hatást gyakoroltak. Az első az 1920–1921-es erőszakhullám, amely – összekapcsolódva a Churchill-féle *Fehér Könyv*⁵ miatt érzett fenyegetettséggel – Ben-Gurion(ék) helyzetértékelését meghatározta. Ezt az 1929-es al-Buraq-felkelés,⁶ illetve kisebb mértékben a zsidók és britek elleni 1930-as arab támadássorozat követte. A harmadik – s alighanem legfontosabb – alakító tényező az 1936–1939-es arab (vagy inkább már *palesztinnak* nevezhető) felkelés volt, amely az 1936-os általános sztrájkjal kezdődött, s egészen az 1942-es Biltmore-programig tartott. Végül a negyedik szakaszt a Biltmore-programot követő időszak eseményei jelentették, amelyek a brit mandátum megszüntetéséig, a területfelosztásig, majd a polgárháborúig és az első arab–izraeli háborúig elhúzódtak.

Ben-Gurion és az arab szomszédság politikája

Ben-Gurion nézetein keresztül rekonstruálhatók a cionista többség hozzáállásának változásai az arabokhoz – mindazok a politikai és morális dilemmák, amelyek a későbbi álláspont kialakulását meghatározták. Ben Gurion, akinek számottevő elméleti munkássága is volt, az őshonos lakossággal kapcsolatos kérdésekben ellentmondásos személyiség volt. Mégis, ha gondolkodásából egyfajta vezérgondolatot szeretnénk kiemelni, első helyen a *mamlachtiutról*,⁷ vagyis

az államiságról formált sajátos nézeteiről kell szólnunk.⁸ E gondolkodásban ambivalencia érhető tetten. Egyrészt jelen volt benne (főképpen a húszas évek első felében) a társadalmi egyenlőségre törekvő, szocialista attitűd, amely a zsidók és arabok közötti ellentét feloldását *osztályalapon* képzelte el. Másrészt azonban ezt fölülírták a zsidó nemzetállam létrehozásának gyakorlati feltételeivel kapcsolatos, nemzeti-politikai megfontolások. Ben Gurion más-más értelmezési keretben gondolkodott a jisuv különböző korszakaiban, sőt, jobbára ugyanazon időszakon belül is eltérő törekvéseket fogalmazott meg: egyszerre szólt zsidó exkluzivitásról és az egyenjogúság kívánalmáról.⁹

Kezdetben olyan elképzeléseket képviselt, hogy a jisuvnak – mint morálisan progresszív mozgalomnak – az arab munkásságot segítenie kell öntudatra ébredni. Abból indult ki, hogy a cionizmussal szembeni arab ellenérzéseket főként a keresztény – s kisebb mértékben a muszlim – vallási vezetők, valamint a helyi méltóságok gerjesztik. Ha a cionizmus az arab munkásokat fölszabadítja az őket sanyargató „feudális” uralkodó osztály uralma alól, a cionista törekvésekkel szembeni averziójuk megszüntethető. „Nincs közös programunk az arab vezető réteggel, ám van az arab munkásokkal” – hangoztatta Ben Gurion több alkalommal is.¹⁰

Az Al-Buraq-felkelés hatása

Ben-Gurion 1927-ben, a Hisztadrut harmadik konferenciáján, egy olyan föderatív struktúra lehetőségét vázolta fel, amelyben az egyes települések, autonóm gazdasági keretekben, vallás és kultúra szerint különülnének el egymástól. A települések főként a közfeladatok ellátásában működnének együtt. A kooperációt közöttük a Hisztadrut segítené, autonóm arab és zsidó munkásszervezetek segítségével.¹¹ Ez a terv, amely a binacionalisták nézeteire hajazott, az 1929-es arab felkelést követően azonban egyre inkább lekerült a napirendről. Ben-Gurion arra a belátásra jutott, hogy az arabok ellenállása politikai természetű és alapvetően nemzeti elveken nyugszik.¹² „Minden kétséget kizárón politikai mozgalommal nézünk szembe, amit nem szabad alábecsülnünk ...” – jelentette ki.¹³

Ben-Gurion a *mamlachtiut* elméletén belül többször írt a *héber munkáról* mint a zsidó állam szellemi és erkölcsi talapzatának biztosítékáról. Eszerint, egy olyan zsidó államot, ahol zsidók alkotják a munkásosztályt, csakis az arab munkaerő kizárásával lehet létrehozni.

Ennek hiányában zsidó gyarmati berendezkedés jönné létre, amely ellentétes a cionizmus eredendő céljaival.¹⁴ Ben Gurion az 1929-es felkelést követően, a héber–arab elkülönítés mellett – Palesztinára mint földterületre vonatkozóan – azt a distinkciót is megfogalmazta, amely azután végig jelen maradt a főáramú cionista tábor gondolkodásában:

„Jeruzsálem nem ugyanazt jelenti az araboknak, mint a zsidóknak. Az araboknak sok nagyszerű országuk van [...], a zsidók számára viszont [...] Palesztina az egyetlen [...]. A nemzeti és vallási közösségeknek Palesztinában teljes belső autonómiát kell kapniuk kulturális, gazdasági és szociális téren is, ám szuverenitás csakis a zsidóknak jár. [...] Az araboknak számos országuk van, a zsidók viszont elveszítették a sajátjukat. Ezért nyilvánvalóan úgy igazságos, hogy az arabok Palesztinát engedjék át a zsidóknak.”¹⁵

Ben-Gurionnak a felkelést követően már a korlátlan zsidó bevándorlás vált központi gondolatává. „Mindkettlen többséggé szeretnénk válni” – ismerte fel a helyzetet.¹⁶ Olyan átmeneti tervet fogalmazott meg, amelyben autonóm arab és zsidó kantonok jönnének létre és működneek mindaddig, ameddig a területre történő korlátlan zsidó bevándorlás révén el nem érik, hogy Palesztina lakosságának legalább fele zsidó legyen. Ha ez megvalósul, csakis akkor lehet beszélni paritáson nyugvó, arabokból és zsidókból álló törvényhozásról. A brit felügyeletet végső soron ez a zsidó és arab kantonokból álló, föderatív berendezkedés váltaná fel.¹⁷ Hogy e terv mennyire tudható be csupán egyfajta, a célt szentesítő politikai stratégia eszközének, nehéz utólag megállapítani. Mindenesetre ekkortól már, úgy látszik, a jisuv establishmentje számára egyértelmű volt, hogy az erősödő palesztin ellenállás akadály lehet a korlátlan bevándorlásnak.

1936 és a transzfergondolat megerősödése

A következő mérföldkönek az 1936–1939 közötti konfliktus időszaka tekinthető. Az 1936-os arab felkelést követően háttérbe szorultak azok a cionista hangok, amelyek kitarítottak volna egy, az arabok és zsidók közötti békés, fizikai szeparáció nélküli együttélés terve mellett.¹⁸ Ez az időszak a revizionista cionizmus újbóli megerősödésének időszaka. És noha Ben-Gurionék nyilvánosan továbbra is a békés együttélés lehetőségét hangoztatták, ez ekkortól inkább a nyilvánosság számára fenntartott álláspont volt a helyi zsidó lakosság és a britek megnyugtására. A Zsidó Ügynökség különböző fórumain ekkortól, az

exkluzivista hangok felerősödésével, lehetséges megoldási javaslat gyanánt több transzferelképzelés is felmerült.¹⁹ Ben-Gurion 1936 novemberében ezzel kapcsolatban így fogalmazott:

„[...] ha elfogadhatónak tűnt, hogy egy arabot Galileából Júdeába költöztetünk, miért tűnik lehetetlennek Hebron környékéről Transzjordániába költöztetése, ami még közelebb is van? [...] Hatalmas területek állnak rendelkezésre, míg Palesztina túlnépesedett. Jelenleg azon vagyunk, hogy Palesztinában létre hozzuk a zsidó települések koncentrált területeit, és ezt a problémát a földjüket eladó arabok Transzjordániába való kitelepítésével meg tudnánk oldani.”²⁰

Benny Morris szerint, a cionista vezetésben olyannyira meghatározó gondolat lett a transzfer, hogy 1936-ban a Palesztinába látogató Peel-bizottságot – zárt ajtók mögött – ennek megvalósíthatóságáról szerették volna meggyőzni.²¹

1936 tavaszát követően tehát kirajzolódni látszott az a stratégiai sorrend, amelyben első helyre a „megfelelő” demográfiai arányok megvalósítása került.²² Ben-Gurion, miután világossá vált számára, hogy a Peel-bizottság jelentése tartalmaz a transzferre vonatkozó elképzeléseket, a következőképpen fogalmazott: „[...] az arabok elköltöztetése a leendő zsidó állam területéről olyasmit adna nekünk, ami [korábban] soha sem adatott meg számunkra [...]]; olyan lehetőség, amilyenben legmerészebb álmainkban sem bízhattunk...”²³ A cionista vezetés úgy vélte: az új helyzethez majd az arabok is alkalmazkodni fognak. Ben-Gurionék részéről az a korábbi felfogás, amely szerint a cionizmus az arabok jólétét is szolgálni hivatott mozgalom, háttérbe szorult, miként az a gondolat is, hogy az arabokkal lehet közvetlenül, tárgyalásos úton rendezni a konfliktust. Ettől függetlenül, Ben-Gurion pragmatikusságát az is mutatja, hogy 1936-ban még találkozott arab vezetőkkel, sőt, tervei között szerepelt egy találkozó megszervezése Hadzs Amin al-Husszeini jeruzsálemi főmuftival is.²⁴

Ben-Gurion számára ekkortól azonban egyre világosabbá vált, hogy létezik egy, a pánarab nacionalizmus mozgalmához kötődő, de partikuláris palesztin nemzeti mozgalom, amely a cionizmussal és a britekkel szemben fogalmazza meg önrendelkezési törekvéseit. Ezt belátva, egyre inkább a transzfer elképzelések mellett állt ki, noha nyilvánosan ezt nem vállalta fel. 1938-ban ezzel kapcsolatban így beszélt:

„Két központi ügy van: a szuverenitás és az arabok számának csökkentése a zsidó államban, és nekünk mindkettő mellett ki kell tartanunk anélkül, hogy a »kötelező transzfer« formulát használ-

nánk. Több olyan formula is létezik, amely ezt talán helyettesíti [...] mondjuk, az állampolgárság és az állami fejlesztési politika területei [...] mondjuk, adunk maximum 20 dunamnyi földterületet, vízzel, traktorokkal és gépekkel. [...] Egy ilyen programot kell bemutatnunk, és azoknak, akik ezzel sem tudnak boldogulni, el kell hagyniuk az országot ...”²⁵

Összegezve, kijelenthető, hogy bár Ben-Gurion 1942-re felismerte, hogy a palesztinai arabok körében egy önrendelkezésért küzdő, nemzeti mozgalom kialakulása kezdődött meg, ennek a cionizmussal megegyező legitimitációját nem fogadta el, és kerülte e felismerés explicit kommunikációját.

„Ez a palesztinok aktív ellenállása, azzal szemben, amire szülőföldjük zsidók általi kisajátításaként tekintenek – ezért harcolnak. A terroristák mögött pedig egy mozgalom áll. [...] Még ha külhoni politikai vitáink során kisebbítjük is az arabok ellenünk folytatott ellenállását, egymás között nem szabad ignorálnunk az igazságot.”²⁶

A jisuv vezetője kifelé nem ismerte el, hogy két egyenrangú nemzeti közösség van jelen Palesztinában. Megkülönböztette a területre történelmi jogán igényt tartó zsidó népet és az ott élő arab közösséget, akiknek ott élőként Palesztina – mint zsidó nemzeti otthon – csupán lakóhelyüket jelentheti.

Chaim Weizmann: a diplomáciától a transzferig

Chaim Weizmann, akit szokás mérsékelt és „szintetikus” cionista jelzővel is illetni, a Herzl által megálmodott politikai cionizmust kívánta összehangolni a Ben-Gurionék által képviselt gyakorlati cionizmussal. Az ő gondolkodásának középpontjába is a cionista célok cselekvéselvű, azaz tömeges bevándorlás révén történő megvalósítása került.²⁷ Weizmann a britekkel kiépített diplomáciai szövetség legfőbb híve volt, akinek fő célja *ab ovo* egy zsidó nemzeti otthon létrehozása volt.

Ideológiájából több olyan releváns elem emelhető ki, amelyből kirajzolódik az arabkérdésről alkotott hozzáállása: 1) értelmezésében a zsidó nemzet a brit nemzetközösség integráns része, s e kapcsolat megőrzése a brit birodalom elemi érdeke; 2) csakis nagyhatalmi, brit segítséggel érhető el olyan megállapodás a cionizmus és a kibontakozó arab nemzeti mozgalom között, amely révén a zsidó telepes politika kivitelezhető; 3) a cionizmus küldetése, hogy hídszerepet töltsön be az arab világ és a Nyugat között; 4) a palesztinok kis létszámú,

s ennél fogva, elhanyagolható frakciója a nagy arab nemzetnek; S) az ellentét megszüntethető, amint az arab tömegek is megértik a cionizmus gazdasági előnyeit, s akik nem értik meg, azok más, kulturálisan azonos szinten álló arab területekre kell vándoroljanak.²⁸

Weizmann hitt abban, hogy a környező arab országok számára a cionizmus megjelenése a régióban számos gazdasági előnnyel járhat.²⁹ A palesztinai arab–zsidó ellentétet – bár érzékelte meglétét, sőt súlyosbodását is – nem kezelte két nemzeti törekvés összecsapásaként. Weizmann a palesztinai arabokkal történő megállapodás kérdését nem különítette el a környező arab világgal való megegyezéstől.³⁰ 1929-et követően hevesen ellenezte a binacionalisták elgondolásait, mivel szerinte az olyan törvényeket eredményezne Palesztinában, amely a zsidó bevándorlást ellehetetlenítené.³¹ És bár a harmincas években, azért, hogy a zsidó otthon megteremtéséhez szükséges tömeges bevándorláshoz brit támogatást szerezzen, hajlandóságot mutatott paritásos arab–zsidó törvényhozás bevezetésére, az ország jövőbeli karakterének meghatározásában azonban az arab lakosságot nem tekintette partnernek.³² Az a fajta hozzáállása, amelyben nem létezett önálló érdekképviseléssel bíró önálló palesztin nemzeti entitás, arra készítette, hogy kiindulópontnak a közte és Fejszál hasemita vezető között 1919-ben megkötött szerződést tartsa. Még 1942-ben is úgy gondolta, hogy a Szaúd-dinasztiával megköthető hasonló megállapodás megoldást kínálna a palesztinai arabokkal való konfliktus feloldásához.

„Kezdetől fogva arra törekedtünk, hogy békés egyezsége jussunk arab szomszédainkkal. Azt remélem, hogy Ibn Szaúd, akárcsak Fejszál emír, akivel viszonyunk jó volt, meg fogja érteni törekvéseinket és a zsidó Palesztina előnyeit, nemcsak saját nemzetünkre, hanem a szomszédos országokban élő több millió arabra nézvést is.”³³

A transzfergondolat Weizmannál

A transzfergondolat megemlítése Weizmann esetében sem kerülhető el. 1929 és 1937 között a cionista vezetők, közöttük Weizmann, részéről több kitelepítési javaslat is született.³⁴ A cionista főtárgyaló az 1929-es felkelést követően a brit döntéshozókkal folytatott megbeszéléseken egyre aktívabban próbált érvelni az arab lakosság Transzjordániába történő kitelepítése mellett. 1930 novemberében erről a következőképp írt:

„[...] senki sem tagadhatja, hogy Transzjordánia Palesztina törvényes része [...] nemzeti, nyelvi és kulturális értelemben az ott lakókat lehetetlen megkülönböztetni Nyugat-Palesztina arabjaitól [...] ugyanolyan könnyedén valósulhat meg a földnélküli arabok esetében a Transzjordániába történő migráció, mint ha éppen Nyugat-Palesztina egyik részéből a másikba vándorolnának.”³⁵

Akárcsak Ben-Gurion esetében, a transzfer Weizmannnál sem volt morálisan elvetendő gondolat. Ezzel kapcsolatban Nur Masalha kiemeli, hogy a színpalak mögött a briteket arról próbálta meggyőzni, főképp a Passfield-féle Fehér Könyvet követően, hogy ennek a megoldásnak csak az anyagi kompenzációt érintő kérdései okozhatnak problémát. A Peel-bizottság palesztinai látogatását megelőzően számos alkalommal utazott Londonba, hogy különböző csatornákon keresztül próbálja meggyőzni a brit vezetést a transzfer megvalósíthatóságáról.³⁶

Az arab szövetség

Weizmann arabkérdésben elfoglalt nézetei nagyban befolyásolták a politikai cionista oldalon kialakult álláspontot. A kezdeti években a magát Ahad Ha'am ideológiai követőjének aposztrofált moderát vezető a harmincas évekre a transzfergondolat támogatója és kidolgozója lett.³⁷ Ha általánosságban arabok és zsidók kapcsolatáról szólt, sokszor akár romanticizálva hangoztatta arabok és zsidók békés együttélésének, „rokoni kapcsolatainak” fontosságát. Ebből azonban nem következik az, hogy megértést tanúsított volna a palesztinai arabok önrendelkezésével kapcsolatban. Az önálló palesztin nemzeti mozgalom létezését nem ismerte el, így a cionizmussal szembeni ellenállásukat sem fogadta el jogos válaszreakcióként. „Az arabok előbb próbálnak meg futni, mint ahogy járni megtanulnának. Körrükben meddő és pusztító nacionalizmus jelenik csak meg” – írta kritikusan.³⁸

Weizmann világnézetében egy, a környező arab szomszédokkal kibékült zsidó entitás képe lebegett. Az abban élő nem zsidó lakosság jövője kapcsán egyszerre volt jelen nála az a gondolat, hogy a zsidó nemzetállammal az ott élő arab lakosság a gazdasági fejlődés nyomán majd megbékél, miközben alkotott tervet a transzferre vonatkozóan is. Gondolkodásában tetten érhető az a sok tekintetben kolonialista attitűddel determinált nézőpont, amely nem fogadta el a szentföldi

arab lakosság Palesztinához fűződő nemzeti érzésének bárminemű egyenrangúságát a zsidó nemzeti mozgalommal. Weizmann nem tartotta az arabokat a terület integráns részének, s nem tervezett velük hosszú távon, sem a mandátum alatt, sem azt követően. Örökségében a zsidó–arab kapcsolatokat érintő meglátásnak hosszabban tartó hatása volt, mint sok egyébként.³⁹

Tömeges bevándorlás és transzfer

Ben-Gurion és Weizmann a kezdetektől ugyanazért a vízióért, egy független zsidó nemzeti otthon létrehozásáért küzdött. A zsidó szuverenitás megvalósítását mindketten a zsidó többség mihamarabbi elérésével, a demográfiai viszonyok megváltoztatásával gondolták megvalósíthatónak. Ennek keretei legkésőbb 1942-re realizálódni is látszottak, azzal, hogy a Biltmore-program⁴⁰ a tömeges bevándorlás révén zsidó államiság létrehozását tűzte ki célul. A Ben-Gurion és Weizmann álláspontja közötti ellentétek leginkább a program elfogadását követően voltak megfigyelhetők. Míg Ben-Gurion abban bízott, hogy az európai események hatására rendkívüli gyorsan képesek lesznek kétmillió zsidót Palesztinába hozni, addig Weizmann ezt kétséges és túlzó elképzelésnek gondolta. Ben-Gurion „harcos cionizmusával” szemben Weizmann továbbra is a brit szövetség primátusát hirdette, s megmaradt a megfontolt „diplomáciai cionizmus” irányvonalánál.⁴¹

A cionista mainstream a harmincas évektől kezdve, a zsidó többség elérését, a tömeges bevándorlás mellett, az arab lakosság kitelepítésével látta megvalósíthatónak. A két karakteres vezető közötti különbség nem az utóbbi moralitásának elismerésében vagy kívánatosságában ragadható meg. Ben-Gurion – pragmatikus vezetőként – ekkora már jól látta, hogy az arab kivándorlás önkéntes alapon nem kivitelezhető, és így a jisuv által végrehajtott kikényszerített (fegyveres) kitelepítéssel is számolt. Weizmann azonban abban bízott, hogy még ha sor is kerül erőszakos kitelepítésekre, az brit-nagyhatalmi segítséggel valósulhat meg, ezzel csökkentve a leendő zsidó állam morális felelősségét a kérdésben.

Összességében, a politikai cionizmus két meghatározó ideológiai tábora 1943-ra olyan rövid távon létrehozható nemzetállamot képzelt el, ahol a népesség zöme zsidó, esetlegesen elenyésző számú nem zsidó lakossal. Ezzel lényegében megszábták a palesztinai arab közösséggel kapcsolatos későbbi diskurzus fő csapásirányát.

A Ben-Gurion és Weizmann által meghatározott főáramú cionista agenda kapcsán mindenképp szót kell ejteni a nyilvános retorika és a megvalósítani kívánt célok között feszülő ellentétéről. Az etatista oldalon nyilvánosan nem vállalták fel az eskalálódó palesztinai arab nemzeti felkelés tényét, így pedig nyilvánvalóan a helyzet rendezését szolgáló egyértelmű víziót sem. Az általuk megfogalmazott „arabkérdés” a nyilvános térben az arab világgal fenntartott kapcsolatokban és az arab nacionalizmus összefüggésében merült fel. Retorikájukban az arabkérdés kiemelt szerepet kapott, a palesztinai arabok problémája azonban nem.⁴²

A jisivnak sem saját belső, zsidó közvéleménye, sem a nemzetközi megítélés miatt *nem érte meg* annak nyilvános elismerése, hogy a mandátum területén egyre súlyosbodó konfliktus bontakozik ki a helyi arabok és zsidók között. Ez végül – Ian S. Lustick megfogalmazásában – egy olyan „kettős diskurzust” teremtett, amelyben a külvilág előtt felvállalt elképzelések és a belső fórumokon elmondott célok között növekvő szakadék keletkezett.⁴³ Anita Shapira ezt a jelenséget a „védelmi ethosz” terminussal illeti, amely szerint az „arabkérdés” be nem ismerése a cionista vezetésnek ama félelemből fakadt, hogy az céljaik (zsidó otthon, majd állam létrehozása) akadályát képezheti, és emiatt nem vállalták fel a problémát a maga jelentőségében.⁴⁴

Kitekintés

A Weizmann és Ben-Gurion által is lefektetett cionista irányvonal alappillérei immár több évtizedes távlatból is relevánsak. Sőt, az elmúlt esztendők izraeli politikai döntéseinek kontextusában talán még jelentősebbek, mint amilyenek korábban tűnhettek. Weizmann arabokkal kapcsolatos elképzelései, mint említettük, tartalmazták a térség nem palesztinai arab közösségeivel kötött külön megállapodások politikájának elsőbbségét. Benjamin Netanjahu jelenlegi izraeli kormányfő 2015 óta folytatott regionális politikájában lényegében a weizmanni gondolat sejlik fel. Az izraeli védelemipari export és az iráni síita fenyegetés felnagyítása révén a kormány hajthatatlanul törekszik szövetségkötésre a szunnita arab középhatalmakkal (Egyesült Arab Emírátságok, Szaúd-Arábia, Bahrein, Omán), hangoztatva, hogy Izraelnek nem arab szomszédjaival, hanem a térségbeli „terroristák-

kal” van konfliktusa. Mindez nem sokban különbözik a Weizmann által megfogalmazottaktól: az arab szövetségesek által nyert legitimitáció révén vált eliminálhatóvá az amúgy is partikulárisnak minősített/minősülő palesztinai arab-kérdés.

Ugyanígy máig velünk él, sőt, talán épp most csúcsosodik ki Ben-Gurion vázolt distinkciója, amelynek értelmében a zsidók és az arabok nem rendelkeznek ugyanazokkal a jogokkal a Szentföldön. Ben-Gurion egyik központi gondolata az volt, hogy a zsidóság történelmi jogánál fogva, exkluzív módon formálhat igényt Izrael Földjére, míg az ott élő arab *egyének* számára a földterület csupán *lakóhely* (ami ebből fakadón meg is változtatható).⁴⁵ Többek között ennek a Ben-Gurion által is hangoztatott megkülönböztetés teljesült be – szembemelve a *Függetlenségi Nyilatkozat* eddigi látszólag inkluzív szövegével – a 2018. július 19-én elfogadott *Izrael, a zsidó nép nemzetállama* elnevezésű alaptörvénnyel. Az elmúlt évek Netanjahukormányainak fő célja volt a törvény átvitele a Knesszeten, amely sok évtized kettősbeszédét követően immár világosan fogalmaz:

„(a) *Izrael Földje* a zsidó nép történelmi otthona, amelyen Izrael Állama létrejött. (b) Izrael Állama a zsidó nép nemzetállama, amelyben az érvényre juttatja az önrendelkezéshez fűződő nemzeti, kulturális, vallási és történelmi jogait. (c) A nemzeti önrendelkezés jogának gyakorlása Izrael Államban egyedül a zsidó népet illeti meg.”⁴⁶

Így nyer értelmet ma Ben-Gurion és Weizmann víziója, amelynek lényege: míg a zsidó népnek megkérdőjelezhetetlen *történelmi jogai* vannak a földhöz, az ország nem zsidó lakosainak csupán a lakóhellyel kapcsolatban lehetnek legitim, *egyéni* (gazdasági, kulturális, oktatási, egészségügyi, stb.) igényeik. A pragmatikus politikai cionisták arabpolitikája, *mutatis mutandis* – a sorozatos izraeli jobboldali politikai fordulatok és a vallásos cionista megerősödés ellenére –, a mai napig érvényesül.

Jegyzetek

¹ Israel Zangwill: The Return to Palestine, *New Liberal Review*, December 1901, 615. Az inkriminált mondat eredetileg Alexander Keith-nek, a Skót Egyház (*Church of Scotland*) misszionáriusának 1843-ben kiadott útibeszámolójában (*The Land of Israel According to the Covenant with Abraham, with Isaac, and with Jacob*) szerepelt: „[the Jews are] a people without a country; even as their own land [...] in a great measure a country without a people” (Edinburgh, William Whyte and Co., 1843, 43).

- ² Vlagyimir Zeev Zsabotyinszkij: A palesztinai arab–zsidó együttélésekről, in: Lugosi Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006, 186–194., valamint The Zionist Foundations, in: Avi Shlaim: *The Iron Wall, Israel and the Arab World*. New York, W. W. Norton & Company, 2001. 11–13.
- ³ Simha Flapan: *Zionism and the Palestinians*. New York, Barnes & Noble Books, 1979, 10.
- ⁴ Simha Flapan: i. m., 11–12.
- ⁵ Lásd: Lugosi Győző (szerk.): i. m. 96–99.
- ⁶ 1929-ben olyan információk terjedtek el a palesztinok körében, hogy a jisuv magához kívánja vonni a Templom-hegyet. Emiatt 1929 augusztusában, Jeruzsálemben és Hebronban felkelés tört ki a palesztinok körében, amely tovább terjedt Safad és Tibériás városokra is. Az események során összesen 133 zsidó és 116 palesztin vesztette életét. Ez vízvázalóként hatott, hiszen ennek következtében hozták létre a *Haganah* tagjaiból az *Irgun Bet* szervezetet, amelynek tagjai ettől kezdve végig azon voltak, hogy a Hagana – felfüggesztve korábbi defenzív stratégiáját – agresszívbabban viszonyuljon az arab lakossághoz. Lásd: The Troubles of 1929, In: Benny Morris: *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict 1881–2001*. New York, Vintage Books, 2001, 111–120.
- ⁷ A *mamlachtiut* Ben-Gurion felfogásában nemzeti öntudat és felelősség, amely a legmegfelelőbb nemzetek tagjait jellemzi. A zsidóság esetében ezen öntudatra ébredés azonban nem magától értetődő, hiszen egy ország nélküli népről van szó. A zsidóság a száműzetés éveiben olyan magatartásmintákat sajátított el, amelyek egy szuverén, állammal rendelkező nép tagjaihoz nem méltók, és amelyeket a megvalósult zsidó államiságban le kell vetközniük, hogy öntudatos polgárok lehessenek. Az államközpontúság ideája egy sokrétű és nagyon fontos keret Ben-Gurion gondolkodásában. Egy olyan paradigma, amely sok tekintetben (zsidó munkásosztály létrehozása, az arab munkaerő kirekesztése vétele stb.) meghatározta hozzáállását. Lásd: Shlomo Avineri: *A modern cionizmus kialakulása: a zsidó állam szellemi gyökerei*. Budapest, Századvég Kiadó, 1994, 250–253.
- ⁸ Dmitry Shumsky: *Beyond the Nation-State: The Zionist Political Imagination from Pinsker to Ben-Gurion*. New Have-London, Yale University Press, 2018, 172–220.
- ⁹ Shabtai Teveth: *Ben-Gurion and the Palestinian Arabs, From Peace to War*. London, Oxford University Press, 1985, 198–201.
- ¹⁰ Shabtai Teveth: i. m., 40–42.
- ¹¹ Uo.
- ¹² Israel Kolatt: The Labour Movement and the Arab Question, in: Shmuel Almog: *Zionism and the Arabs: Essays*. Jerusalem, Zalman Shazar Center, 1983, 16–22.
- ¹³ Shabtai Teveth: i. m., 82.
- ¹⁴ Shlomo Avineri: i. m., 233–237. és Shabtai Teveth: i. m., 140.
- ¹⁵ Shabtai Teveth: i. m., 28–32.
- ¹⁶ Yosef Gorny: *Zionism and the Arabs 1882-1948: A Study of Ideology*. New York, Clarendon Press, 1987, 208–210.
- ¹⁷ Uo., 199–213.
- ¹⁸ The Arabs Rebel, in: Benny Morris: i. m. 139–140.
- ¹⁹ Lásd bővebben: Nur Masalha: *Expulsion of the Palestinians: the Concept of „Transfer” in Zionist Political Thought*. Beirut, Institute for Palestine Studies, 2012.

- ²⁰ Uo. 141–142.
- ²¹ Uo. 142–144.
- ²² Shabtai Teveth: i. m. 153–168.
- ²³ Uo. 180–182.
- ²⁴ Shabtai Teveth: i. m. 129–138.
- ²⁵ Simha Flapan: i. m. 262–264.
- ²⁶ Uo. 146.
- ²⁷ „The Zionist Foundation”, in: Avi Shlaim: *The Iron Wall, Israel and the Arab World*, pp. 6–8.
- ²⁸ Avi Shlaim: *The Iron Wall, Israel and the Arab World*. New York, W. W. Norton & Company, 2001, 5–10.
- ²⁹ Uo. 27–57.
- ³⁰ Uo. 88.
- ³¹ Uo. 57–79.
- ³² Uo. 113–118.
- ³³ Chaim Weizmann: Palestine’s Role in the Solution to the Jewish Question, *Foreign Affairs*, January 1942, 20/2, 324–338.
- ³⁴ The Weizmann Transfer Scheme of 1930, lásd: Nur Masalha: i. m. 34–35.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Uo.
- ³⁷ Simha Flapan: i. m. 70–79.
- ³⁸ Uo. 26–27.
- ³⁹ Uo. 95–96.
- ⁴⁰ Az 1942 májusában, New Yorkban tartott rendkívüli cionista konferencia egy zsidó államközösség létrehozását sürgette Palesztinában, továbbá azt, hogy az 1939-es brit Fehér Könyv korlátozásait felfüggesztve, a bevándorlás felügyeletét a Zsidó Ügynökség lássa el.
- ⁴¹ Simha Flapan: i. m. 24.
- ⁴² Lásd a kérdésben született irányadó munkáit: David Ben-Gurion: *We and Our Neighbours*. Jaffa, 1931., valamint *My Talks with Arab Leaders*. Jerusalem, Israel Program for Scientific Translations, 1974.
- ⁴³ I. S. Lustick – M. Berkman – S. Huneidi: Zionist Theories of Peace in the Pre-State Era, in: Nadim N Rouhana (ed.): *Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018, 46–48.
- ⁴⁴ Anita Shapira: *Land and Power: The Zionist Result to Force, 1881–1948*. New York, Oxford University Press, 1992, 83–126 .
- ⁴⁵ Lásd bővebben: I. S. Lustick – M. Berkman – S. Huneidi: Zionist Theories of Peace in the Pre-State Era, In: Nadim N Rouhana (ed.): *Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018, 65.
- ⁴⁶ Basic Law: Israel – The Nation State of the Jewish People in: *Knesset* (<https://knesset.gov.il/laws/special/eng/BasicLawNationState.pdf>).

- Almog, Shmuel: *Zionism and the Arabs: Essays*. Jerusalem, Zalman Shazar Center, 1983.
- Arabs: Citizens in Jewish State, in: *Forum On the Jewish People, Zionism & Israel: A Quarterly*. 1977/1 (26).
- Avineri, Shlomo: *A modern cionizmus kialakulása: a zsidó állam szellemi gyökerei*. Budapest, Századvég Kiadó, 1994.
- Bashir, Bashir – Goldberg, Amos: *The Holocaust and the Nakba: A New Grammar of Trauma and History*. New York, Columbia University Press, 2017.
- Ben-Gurion, David: *We and Our Neighbours*. Jaffa, 1931.
- Ben-Gurion, David: *My Talks with Arab Leaders*. Jerusalem, Israel Program for Scientific Translations, 1974.
- Brecher, Michael: *Dynamics of the Arab-Israel Conflict: Past and Present Intellectual Odyssey II*. Palgrave Macmillan, 2017.
- Caplan, Neil: *The Yishuv and the Arab Question, 1917-1925*. N.p., 1974.
- Flapan, Simha: *Zionism and the Palestinians*. New York, Barnes & Noble Books, 1979.
- Gorny, Yosef: *Zionism and the Arabs 1882-1948: A Study of Ideology*. New York, Clarendon Press, 1987.
- Greenstein, Ran: *Zionism and its Discontents: A Century of Radical Dissent in Israel/Palestine*. London, Pluto Press, 2014.
- Grossman, David: *Sleeping on Wire: Conversations with Palestinians in Israel*. London, Vintage, 2018.
- Keith, Alexander: *The Land of Israel According to the Covenant with Abraham, with Isaac, and with Jacob*. Edinburgh, William Whyte and Co., 1843.
- Khalidi, Walid (ed): *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948*. Beirut, Institute for Palestine Studies, 1971.
- Kimche, Jon: *The Second Arab Awakening*. London, Thames & Hudson, 1970.
- Kimche, Jon: *Palestine or Israel: The Untold Story Why We've Failed, 1917-1923, 1967-1973*. London, Secker and Warburg, 1973.
- Lugosi, Győző: *Dokumentumok a Közeli-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006.
- Masalha, Nur: *Expulsion of the Palestinians: the Concept of „Transfer” in Zionist Political Thought*. Beirut, Institute for Palestine Studies, 2012.
- Morris, Benny: *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*. Cambridge, Cambridge University Press, 1987.
- Morris, Benny: *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict 1881-2001*. New York, Vintage Books, 2001.
- Nassar, Maha: *Brothers Apart: Palestinian Citizens of Israel and the Arab World*. Stanford, Stanford University Press, 2017.
- Peleg, Ilan – Waxman, Don: *Israel's Palestinians: The Conflict Within*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- Rouhana, Nadim N (ed): *Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018.
- Schocken, Amos: *Iran Is a Threat but Occupation Is Also Israel's Enemy*
<https://www.haaretz.com/israel-news/iran-is-a-threat-but-occupation-is-also-israel-s-enemy-listen-to-haaretz-publisher-1.7373050>

- Shapira, Anita: *Land and Power: The Zionist Result to Force, 1881–1948*. New York, Oxford University Press, 1992.
- Shlaim, Avi: *The Iron Wall, Israel and the Arab World*. New York, W. W. Norton & Company, 2001.
- Shumsky, Dmitry: *Beyond the Nation-State: The Zionist Political Imagination from Pinsker to Ben-Gurion*. New Have-London, Yale University Press, 2018.
- Tevet, Shabtai: *Ben-Gurion and the Palestinian Arabs, From Peace to War*. London, Oxford University Press, 1985.
- Weizmann, Chaim: Palestine's Role in the Solution to the Jewish Question, *Foreign Affairs*, January 1942, 20/2, 324–338.
- Zangwill, Israel: The Return to Palestine, *New Liberal Review*, December 1901.

FORDULAT 26
TÁRSADALOMELMÉLETI FOLYÓIRAT

**2008–2018: VÁLSÁG ÉS HEGEMÓNIA
MAGYARORSZÁGON**

Eber Márk Áron, Gagyi Ágnes, Gerócs Tamás és Jelinek Csaba
2008–2018: VÁLSÁG ÉS HEGEMÓNIA MAGYARORSZÁGON

Eber Márk Áron
OSZTÁLYSZERKEZET MAGYARORSZÁGON GLOBÁLIS PERSPEKTÍVÁBÓL

Csányi Gergely
GENDERREZSIM ÉS „NÖPOLITIKA” MAGYARORSZÁGON 2008–2018
Történeti politikai gazdaságtani elemzés

Czifrusz Márton, Ivanics Zsófia, Kovai Cecília és Meszmann T. Tibor
A MAGYARORSZÁGI MUNKÁSSÁG A HOSSZÚ LEJTMENETBEN

Gerócs Tamás és Pinksz András
MAGYARORSZÁG AZ EURÓPAI MUNKAMEGOSZTÁSBAN
A termelés áthelyezése a globális járműipari értékláncokban

Gagyi Ágnes, Jelinek Csaba, Pósfai Zsuzsanna és Vigvári András
LAKHATÁSI HELYZET A VÁLSÁG UTÁN
Financizációs folyamatok, kettészakadó lakáspolitikák és a háztartások túlélési stratégiái

Barna Emília, Madár Mária, Nagy Kristóf és Szarvas Márton
DINAMIKUS HATALOM
Kulturális termelés és politika Magyarországon 2010 után